

предчувствовать – προαισθάνομαι, передрікати – предрекать – προλέγω, προαγγέλλω.

Багатозначні українські суфікси -н-, -ов-/-ев- та грецькі -ιος, -αιος, -ικός відносять семантику похідних до твірних з часовими значеннями: денний – ημερήσιος, тижневий – εβδομαδιαίος, суботний – σαββατιάτικος, недільний – κυριακάτικος, понеділковий – δευτεράτικος, ранковий – πρωϊνός, вечірній – βραδυνός, есперинός, нічний – νυχτιάτικος, передсмертний – επιθανάτιος, посмертний – μεταθανάτιος. Отож, афіксальні однокореневі похідні у вираженні темпоральних значень ще щільніше, ніж композити, пов'язані з лексичною семантикою твірних, які також спеціалізуються на вираженні значень часу. У зіставлюваних мовах тематичні групи лексем на позначення темпоральних ознак виявляють багато паралелізмів афіксального та композитного способів творення похідних.

1. Клименко Н. Ф. Типологія і характерологія категорії кількості в новогрецькій та сучасній українській мовах // Українська елліністика. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 522–568. 2. Словник сучасної української мови. Т. 1–10. – К.: Наукова думка, 1970–1980. 3. Сучасний словник іношомовних слів. Укладачі О.І. Скопенко, Т.В.Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006. 3. Μπαμπινιώτης Γ. Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας. – Αθήνα: Κέντρο λεξικολογίας, 2005.

Лучканин С.М., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ІДЕОЛОГІЧНІ Й ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ТЕОРЕТИЧНОГО РУМУНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА ХХ СТ.

Специфіка румунського загальнотеоретичного мовознавства ХХ ст. зумовлена різною суспільно-політичною ситуацією в Румунії цього віку, коли лінгвістика мала розв'язувати чимало конкретно-національних завдань, передусім – обґрунтування давності румунського етно- і глотогенезу та романського континуїтету в колишній римській провінції Дакії через політичну суперечку між Румунією й Австро-Угорщиною (а потім – і хортистською Угорщиною) за Трансільванію, возз'єднану з Румунією 1 грудня 1918 р. Також у румунське теоретичне мовознавство впроваджувалася офіційна марксистська ідеологія під час правління Румунської компартії (1947-1989) з поступовим ухилом у націонал-комунізм за часів Ніколає Чаушеску (1965-1989), який,

вибудовуючи прагматичні стосунки із Заходом, не перешкоджав і розвиткові структурно-математичної лінгвістики, яку час від часу критикували в СРСР. Глобалізація та процеси євроінтеграції зумовили розвиток із 1990-х рр. когнітивної лінгвістики в Румунії.

Ключові слова: румунське мовознавство, порівняльно-історичне мовознавство, континуїтет, мовознавство й ідеологія, мовна політика, структуралізм.

Специфика румынского общетеоретического языкознания XX ст. обусловлена разнообразием общественно-политической ситуации в Румынии прошлого века, когда румынская лингвистика решала многие конкретно-национальные задачи, прежде всего – обоснование древности румынского этно- и глотогенезиса и романского континуитета в бывшей римской провинции Дакии. Это обуславливалось политическим спором между Румынией и Австро-Венгрией, позже – и с Венгрией времён диктатора Хорти, за Трансильванию, воссоединённую с Румынией 1 декабря 1918 г. Также в румынское теоретическое языкознание внедрялась официальная марксистская идеология во время правления Румынской компартии (1947-1989) с постепенным уклоном в "национал-коммунизм" Николае Чаушеску (1965-1989), который, выстраивая прагматические отношения с Западом, не препятствовал развитию и структурно-математической лингвистики, критикуемой время от времени в СССР. Глобализация и процессы евроинтеграции обусловили развитие с 1990-х гг. когнитивной лингвистики в Румынии

Ключевые слова: румынское языкознание, сравнительно-историческое языкознание, континуїтет, языкознание и идеология, языковая политика, структуралізм.

The peculiarity of the Romanian general theoretical linguistics of the XX century is caused by varying socio-political situation in Romania during this period, when linguistics was meant to solve many specific national tasks, primarily – argumentation of antiquity of the Romanian ethno- and glottogenesis as well as of the Romanian succession of state in the former Roman province of Dacia through a political dispute of Romania and Austria-Hungary, and later with Hungary reigned by dictator Horthy, for Transylvania, which was reunited with Romania on December 1, 1918. Also official Marxist ideology was inculcated in the Romanian theoretical linguistics during the governing of the Romanian Communist Party (1947-1989), with a gradual deviation to the national communism of Nicolae Ceauşescu (1965-1989), who, while building pragmatic relations with the West, did not prevent the development of structural and mathematical linguistics, criticized from time to time in the USSR. The globalization and

European integration processes led to the development of cognitive linguistics in Romania since 1990th.

Key words: *Romanian linguistics, comparative-historical linguistics, continuity, language and ideology, language policy, structuralism.*

Для української лінгвістики **актуальним** є історіографічне вивчення розвитку науки про мову як в Україні, так і в Румунії – нашому південно-західному сусідові, віднедавна – членові Європейського Союзу. З Румунією протягом століть пов'язувала Україну спільність історичної долі.

Основна **мета** статті полягає у всебічному вивченні й осмисленні румунського теоретичного мовознавства ХХ ст. у контексті регіональних лінгвістичних ідей, відображенні значимості румунського наукового доробку в галузі загального мовознавства, його зв'язку як із науковими ідеями епохи, так і впливу суспільно-політичного життя, що видозмінювалося в Румунії протягом ХХ ст.

Предмет дослідження – румунське загальнотеоретичне мовознавство ХХ ст. та його розвиток у зв'язку зі змінами суспільно-політичної ситуації в Румунії протягом ХХ ст. – від постановня єдиної унітарної румунської держави та возз'єднання Трансільванії з Румунією через "період комунізму" (1947–1989) і до сучасних геополітичних реалій глобалізації та євроінтеграції. **Об'єкт** дослідження – у першу чергу оригінальні тексти румунських лінгвістичних праць ХХ ст. (А. Філіппіде, О. Денсушану, С. Пушкаріу, А. Граура, Л. Валд, Й. Йордана, А. Росетті, С. Маркуса та ін.), де наявні загальномовознавчі теорії та ідеї (мова і суспільство, структура мовної системи, мова як історична категорія тощо). **Завдання** статті – аналіз загальномовознавчих теорій та ідей румунської лінгвістики ХХ ст. крізь призму видозміни політичних реалій у Румунії протягом відповідного часу. Комплексний підхід до проблеми вивчення румунських загальномовознавчих студій у контексті змінності суспільно-політичної ситуації становить наукову **новизну** нашого дослідження. Багато зі здобутків румунської лінгвістики ХХ ст. вперше в українській історії загального мовознавства потрапляють у поле зору вивчення.

Домінування порівняльно-історичного мовознавства в румунській лінгвістиці кінця ХІХ – першої половини і середини ХХ ст. зумовлено боротьбою за об'єднання Трансільванії з Румунією, що в царині культури почалася ще з діяльності Трансільванської школи кінця ХVІІІ-першої третини ХІХ ст. 1 грудня 1918 р. на вічі в місті

Алба Юлія було проголошено одноставно входження Трансільванії до Румунії, що стало можливим внаслідок поразки Німеччини та її союзників (Австро-Угорщини, Болгарії, Османської імперії) у Першій світовій війні 1914–1918, яка завершилася розпадом Австро-Угорщини. Сен-Жерменський (1919) та Тріанонський (1920) мирні договори між Австрією, Угорщиною та Румунією підтвердили об'єднання Трансільванії з Румунією, однак ревізіоністські кола Угорщини на чолі з фашистським диктатором Хорті (1920–1944) не відмовилися від спроб повернути втрачені румунські землі до складу "Великої Угорщини". Уже під час Другої світової війни 1939–1945 під тиском Гітлера та Муссоліні Угорщині 30 серпня 1940 року внаслідок Другого Віденського арбітражу таки було передано Північну Трансільванію з містом Клуж. Арбітраж викликав посилення румунсько-угорських протиріч, котрі були використані нацистською Німеччиною для посилення свого впливу в Південно-Східній Європі. Лише перемоги країн Антигітлерівської коаліції (передусім радянських військ) та повалення 23 серпня 1944 режиму румунського профашистського диктатора Йона Антонеску (1940–1944), перехід Румунії на бік Антигітлерівської коаліції, призвели до анулювання Другого Віденського арбітражу й повернення Північної Трансільванії після її тимчасової окупації радянськими військами (жовтень 1944 – березень 1945) Румунії в березні 1945. Навіть за перебування комуністів при владі в Угорщині та в Румунії до 1989 р. та входження обох країн до прорадянських структур – Організації варшавського договору та Ради Економічної Взаємодопомоги – не применшили гостроту територіальної суперечки між Румунією та Угорщиною за Трансільванію. При цьому влада обох країн часто зверталася до "історико-лінгвістичного аргументу" – першості поселення в Трансільванії та більшої поширеності там тієї чи іншої мови; підсумки цієї "філологічної суперечки" з виразною політичною підосною відображено у виданні російською мовою в Румунії ґрунтовної роботи Стеліана Брезяну "Даксько-румунський континуїтет. Наука і політика" [Брезяну 1984].

Після закінчення Другої світової війни 1939–1945 рр. Румунія опинилася у складі керованого СРСР соціалістичного табору, 6 березня 1945 р. румунський уряд майже виключно сформували представники Румунської компартії, нечисленної у міжвоєнний період, а після насильницького зречення короля Міхая 30 грудня 1947 р. уся влада в країні на 42 роки опинилася в руках виключно компартії та її керманічів – Георге Георгіу-Дежа (1945–1965) та

Ніколае Чаушеску (1965–1989). У цей період румунська лінгвістика, як і вся румунська культура, аж до 1989 р. перебувала під ідеологічним пресом правлячої компартії, особливо в перші 20 років, а також протягом останнього десятиріччя. Як відомо, у Радянському Союзі величезного значення надавалося ідеології, тому ідеологічний прес марксизму-ленінізму став наріжним каменем радянського (а з ним і українського, після Другої світової війни – і в країнах "соціалістичної співдружності", зокрема, у Румунії, безумовно, неоднаковою мірою) теоретичного мовознавства. При цьому розуміємо "ідеологічну боротьбу" не як витіснення внаслідок великодержавної імперської мовної політики однієї (кількох) мови іншою (панівною), а "методологічно", як філософське осмислення природи мови, її системно-структурної організації, методів дослідження мови тощо. Протягом 1950–1965 рр. у загальномовознавчих працях, що виходили в Румунії – "Introducere în lingvistică" ("Вступ до мовознавства", 1958; 1965), "Sdudii de lingvistică generală" ("Загальномовознавчі студії" Александру Граура, 1955) [Graur 1955], "Scurtă istorie a lingvisticii" ("Коротка історія мовознавства" Александру Граура та Лучії Валд, 1961 і 1965) [Graur 1961; Graur 1965] – чимало місця відводилося аналізу "марксистської лінгвістики", "сталінських праць із мовознавства". Ситуація змінилася лише з середини 1960-х років, коли в Румунії стали активно проводитися дослідження філософії мови (праці Ал. Граура, Лучії Валд), методології мовознавства, структури мовної системи (вирізняються праці Міоари Аврам), стилістики й діалектології (праці Йона Котяну), набула поширення структурно-математична і прикладна лінгвістика, психолінгвістика (праці Георге Доки), семіотика, історія загального мовознавства. Зокрема, 1977 року побачило світ 3-є видання "Історії мовознавства" Ал. Граура та Л. Валд, позбавлене будь-якої ідеологізації, з'явилися дослідження давньоіндійського й античного мовознавства, раціональних граматик, лінгвістичних концепції Локка, В. Лейбніца, Вільгельма фон Гумбольдта, І. О. Бодуена де Куртене, П. Ф. Фортунатова, Фердинанда де Соссюра й французької соціологічної школи. Проте, як і в СРСР, ідеологізація румунського мовознавства, передусім теоретичного, зберігалася і після розриву румунського компартійного керівництва з "радянським зразком побудови соціалізму", що стався всередині 1960-х рр. (Г. Георгіу-Деж не прийняв критики культури особи Сталіна М. С. Хрущовим на XX з'їзді КПРС в лютому 1956 р. і розпочав політику поступового дистанціювання від СРСР).

Лінгвістичними складовими цієї політики "віддалення" від "обіймів радянського ведмедя", яку став дуже поступово проводити Г. Георгіу-Деж після виведення радянських військ із Румунії у травні-червні 1958 р., були скасування обов'язковості вивчення російської мови 1963 р. та поступова заміна "ідеологічного пресу" з радянських партійних кліше на місцевий націоналізм з більшою чи меншою складовою марксистської доктрини соціалізму. Самому Георгіу-Дежу приписують крилату фразу: *Nici să nu sărim peste cal, nici să nu învîrtim sabia lui Damocles în vînt* [Șperlea 2001, 156] "Не стрибаймо ні через коня, не махаймо Дамокловим мечем з допомогою вітру", тобто варто поволі, "з великим тактом, без жодного поспіху" віддалятися від СРСР в усіх ділянках суспільно-політичного та культурного життя; при цьому зауважуємо, що для Георгіу-Дежа Дамоклів меч обертався "за допомогою вітру", що зайвий раз свідчило про малоосвіченість румунського компартійного лідера. У румунській лінгвістиці 1960–1970-х, як і в усій культурі, відбувається передусім "реабілітація" національних лінгвістичних шкіл кінця XVIII–першої третини ХХ ст. – Трансільванської, історико-етимологічної Т. Чіпаріу та С. Пушкаріу. Тобто, якщо при ідеологізації румунського мовознавства 1950–першої половини 1960-х рр. наголошувалося на необхідності повного розриву з минулим, з попередніми лінгвістичними парадигмами і вибудовування "марксистсько-сталінської лінгвістики", то теоретичне румунське мовознавство доби Ніколае Чаушеску (1965–1989) постійно апелює до національних лінгвістичних традицій. Відбувається активне й систематичне освоєння національної лінгвістичної спадщини, видаються й перевидаються лінгвістичні праці минулого ("Румунська граматика" Дімітріє Євстатієвича Брашовяну, "Grammatica linguae daco-romanae sive valachicae" С. Міку та Г. Шінкая, "Румунська граматика" Й.-Е. Редулеску та ін.), що були недоступні для румунських мовознавців 1950-першої половини 1960-х рр. Певною мірою подібну картину можна спостерігати і в Українській РСР 1960–1970-х рр. (серія "Пам'ятки української мови"), однак, безумовно, у Румунії процес рецепції й нового прочитання національної мовознавчої спадщини відбувався сильніше й незрівнянно ширше. Ідеологізація румунського мовознавства 1970–1980-х рр. відчувалася передусім у соціолінгвістиці, зокрема, у таких моментах, як "питання культури мови за соціалізму" (власне, це властиве й українському радянському мовознавству 1960–1980-х рр., саме з 1967 р. став виходити міжвідомчий збірник "Культура слова"), у лексикографії, дослідженні

територіальної та соціальної стратифікації мови, розвитку мови у зв'язку з історією народу. Політична зумовленість теоретико-методологічної основи румунського мовознавства другої половини 1960–1980-х рр. визначалася ідеологічною політикою Н. Чаушеску щодо "науковізації", стирання діалектів (у межах кампанії з "систематизації сіл"), "дакоманії" (перебільшення ролі даккського субстрату в історії румунської мови).

Проте румунському мовознавству другої половини 1960–1970-х рр. характерне активне звернення до тогочасної західноєвропейської й американської лінгвістики, передусім структуралізму. Показуючи яскраво виражений відхід від ортодоксальної радянської "марксистсько-ленінської" ідеології, зокрема і в теоретичному мовознавстві, румунське керівництво дозволило і навіть наполягало на широкому входженню до науки ідей, доволі далеких від марксистських постулатів класовості, ідеологічної боротьби, діалектичного матеріалізму і т. ін. Догматичний марксизм зникає, навіть починають піддаватися сумніву окремі положення марксистської філософії, набувають поширення ідеї Б. Кроче (разом зі Школою естетичного індивідуалізму К. Фосслера), екзистенціалістів Камю та Сартра і т.п. Як зазначає сучасний російський культуролог-румуніст Т. Г. Біткова, особливістю другої половини 1960–першої половини 1970-х рр. у розвитку румунської культури "став підвищений інтерес до різних течій, які вписувалися в авангардистські, модерністські пошуки західноєвропейської культури, а також відобразили прагнення до розширення можливостей реалістичної традиції" [Біткова 1999, 9]. Структурно-математичну лінгвістику румунські партійні ідеологи за Чаушеску особливо не критикували, структуралістська парадигма не вважалася за небезпечну для комуністичної ідеології. Чимало місця приділено структурно-математичній лінгвістиці в третьому виданні підручника А. Граура та Л. Валд [Graur 1977], що зумовлюється цілком прихильним ставленням до структуралізму в тодішній Румунії, де за Чаушеску структуралізм (як і в літературі авангардизм, модернізм) сприймався як спосіб увиходження румунської лінгвістики (та і всієї культури) до європейського контексту. У цьому полягає відмінність у ставленні до структуралізму в Румунії та в Україні в 1960–1980-х рр.: якщо в Україні (як і в усьому СРСР) час від часу відбувалися антиструктуралістські кампанії, то в Румунії до структуралізму ставилися як до одного з лінгвістичних методів дослідження (поруч із описовим, порівняльно-історичним,

типологічним), нам практично не потрапляли критичні зауваження в румунській лінгвістиці 1960–1980-х рр. на адресу структуралізму як "буржуазно-ідеалістичного вчення" (лише одиничні випадки критичних висловлювань на адресу структурно-математичної лінгвістики заявляв А. Граур), між тим у тогочасній українській лінгвістичній літературі вони були наявні.

З 1990-х рр. в умовах увіходження Румунії до НАТО та Європейського Союзу румунські лінгвокогнітологія, лінгвокультурологія й етнолінгвістика успішно обґрунтовують маніфестацію етно-культурних особливостей румунського соціуму (вербалізація концептів) передусім на семантичному рівні мовної структури (із залученням фразеологізмів), що особливо важливо в умовах європейсько-румунського культурного співробітництва.

Висновок: румунське загальнотеоретичне мовознавство ХХ ст. відзначалося певною специфікою, зумовленою необхідністю розв'язання багатьох політично зумовлених конкретно-національних завдань – обґрунтування давності румунського етно- і глотогенезу та романського континуїтету в колишній римській провінції Дакії через політичну суперечку між Румунією й Австро-Угорщиною (а потім – і хортистською Угорщиною) за Трансильванію, возз'єднану з Румунією 1 грудня 1918 р., впровадженням офіційної марксистської ідеології в теорію мови за правління Румунської компартії (1947–1989) з ухилом у націонал-комунізм за часів Чаушеску, який, вибудовуючи стосунки із Заходом, не перешкоджав розвиткові структурно-математичної лінгвістики. Глобалізація та процеси євроінтеграції зумовили розвиток із 1990-х рр. когнітивної лінгвістики в Румунії.

1. *Биткова Т.Г.* Традиціоналізм и западничество в современной румынской культуре / Тамара Г. Биткова. – М.: ИНИОН РАН, 1999. – 70 с. 2. *Брезяну Стелиан.* Континуїтет дако-румын: наука и политика / Стелиан Брезяну. – Бухарест: Ed. științifică și enciclopedică, 1984. – 124 с. 3. *Graur Al.* Scurtă istorie a lingvisticii. Ediția a III-a revăzută și adăugită / Al. Graur, L. Wald. – București: Ed. didactică și pedagogică, 1977. – 275 p. 4. *Graur Al.* Scurtă istorie a lingvisticii. Ediția a II-a revăzută și adăugită / Al. Graur, L. Wald. – București: Ed. științifică, 1965. – 182 p. 5. *Graur Al.* Scurtă istorie a lingvisticii / Al. Graur, L. Wald. – București: Ed. Științifică, 1961. – 144 p. 6. *Graur Al.* Studii de lingvistică generală / Alexandru Graur. – București: Ed. Academiei, 1955. – 192 p. 7. *Șperlea F.* De la Vlad Țepeș la Ceaușescu. Expresii memorabile românești explicate în contextul lor istoric / Florin Șperlea. – București: Corint, 2001. – 168 p.